

Tako je njegova prva večja povest »Ovčar Marko« (Ml 1928, knj. 1929) pokazala v polnosti njegov svet pod Stolom, svet slovenskega ovčarja izpred sto petdesetih let ter odkrila lepote gorskega sveta in gorenjskega srca v prelepi idili slovenskega planšarstva, katere vrednost je bila premalo priznana, pa jo bosta čas in ljudstvo potrdila še za dolga leta. Je to brez dvoma Jalenova doslej najboljša povest. Idilo iz istega sveta, v katero je peljala pot skozi življenjsko tragiko, je napisal z večerniško povestjo »Cvetkova Cilka« (1938), ki se v idilnih in opisnih straneh lahko primerja Marku, tragične in demonske pa Jalen zakrije za neko parabolno simboliko, ki ne more nadomestiti pomanjkanja prave psihologije. Iz bohinjkega sveta je tudi povest »Trop brez zvoncev« (Ml 1940-41), v katerem je znova zaživel planšarski svet z divjimi lovci na gamse v triglavskem pogorju in s katerim je postavil pendant ovčarju Marku. Ta povest je med redkimi slovenskimi planinskimi povestmi gotovo najznačilnejša gorska povest, lepa pesem Triglavu in njegovim strminam. (Tu omenjam, da je tudi tekst k prvemu slovenskemu igralskemu filmu s tem naslovom Jalenovo delo.) Lanska uvodna povest v DS-u »O grad« pa je pokazala Jalenovo povestno tehniko v novem, na pol meščanskem okolju, ter ustvarila čustveno povest, ki vpliva s svojo romantiko, s svojo srčno toploto, pesniškim opisom in idealizmom, vrednotami, ki so v sedanji književnosti novega naturalizma tako redke. Posamezne novelice, ki jih je pisal v DS-u in Ml v zadnjih letih, je bral v zbirki »Previsi« (1940), kjer je nekaj odličnih lovskih novel (Previsi), dočim je tudi nekaj manj izbranega povprečnega blaga, v vseh pa pride do veljave značilna Jalenova poetičnost, opisnost in idealistični optimizem v gledanju na življenje.

O knjigi sami, ki je bila nagrajena od mestne občine ljubljanske za l. 1940., bomo še prinesli podrobnejšo oceno.

Pisatelju Jalenu želi naša revija, ki je tudi njegova, mnogo uspehov v nadaljnjem delu. T. D.

»V delavnico sem tvojo zrl...«

Prispevek k Pagliaruzzijevemu ustvarjanju.

Josip Pagliaruzzi Krilan, rojen v Kobaridu 26. maja leta 1859., študiral na goriški gimnaziji 1870-78., na Dunaju pravo 1878-82., umrl v Gorici 1. marca leta 1885., spada med tiste naše pesnike, katere nam je ugrabila smrt sredi njihovega prvega razmaha. Čeprav je Krilan poleg Aškerca naš najpomembnejši epik iz stare šole, je danes skoraj pozabljen. Dve, tri pesmi njegove srečujemo po čitankah, dva zvezka njegovih Poezij, katerih prvi je izšel leta 1887. v Gorici v samozaložbi Antona Klodiča Sabladoskega, drugi leta 1895. v Gabrščkovi Slovanski knjižnici, sta pa že davno izginila s književnega trga prav tako kot III. knjiga iz leta 1896., ki obsega njegovo prozo »zbrane spise« z življenjepisom, katerega je sestavil Klodič.

Poezij prvi zvezek obsega 144 strani s 30, drugi zvezek 150 strani z 29 pesmimi, med katerimi je 25 lirskih, 34 epskih. Lirika (Slovo, Na planine, Vihra, Vprašanje, Udaja, Pustite me, Kako bi bil vesel, Samoti, Drevescu, Na junakovem grobu, Slovenski vojak, Srcu, V cerkvi, Zadnji dan leta, To duša moja je sanjava, Mladi Sokol, Mrtvim in Mladi hrast v II. zv.) je ubrana na struno planinstva in domotožja. težkih slutenj in smrti in še razmišljanja v tej ali oni smeri. Poleg teh lirskih pesmi je v Pagliaruzzijevi zapuščini, katero sem imel nekaj časa pri roki, še dolga vrsta drugih — kakih 200 —, ki obdelujejo iste motive, a vendar prevladujejo erotični, katerih urednik Klodič ni sprejel v svojo izdajo, čeprav so pristnejše kakor pa priobčene, v katerih se pozna šola, in so v njih mnoge samo prepev Gregorčičevih in drugih: rekel bi, da so podoživljene. Nekaj pesmi iz zapuščine sem priobčil v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe 1925. in 1926.

Poleg lirike je v zapuščini tudi še nekaj epike.

Ohranjena zapuščina — zdaj jo ima g. inž. M. Klodič, ravnatelj drž. žel. v p. — je iz druge roke. Ko je

pesnikov svak A. Klodič prirejal izdajo pesmi, je dal kobariškimi učiteljem ozir. učiteljišnikom (Ivančič, Miklavič, Gruntar, Volarič itd.) originale, da so jih prepisali v kartonirane zvezke. Prepisi so točni in ob vsaki pesmi je pod njo tudi datum, ki pove, kdaj je nastala.

Na podlagi datov v teh prepisih morem reči, da izza 1876. skoraj ni bilo dneva, da ne bi Pagliaruzzi zložil kakšne pesmi. So dnevi, ko jih je zložil kar celo vrsto. Vsi ti zvezki so pravi dnevnik pesnikovega življenja. Poleg erotike je močno zastopana tudi — rekel bi — politična pesem, ki vsebinsko odgovarja Stritarjevemu »Dunajskim elegijam«, samo da jo je pel večinoma v sonetih.

Te zvezke je imel v rokah tudi Gregorčič, ki je — po poštnem žigu: Renče 12/4 86 — pisal učiteljici Justinii Štrukelj v Komen (bila je iz Kobarida in Gregorčičeva znanka): »Pepijeve pesmi sem zdaj pregledal. Izbere se lahko en obilen zvezek dobrih in prav dobrih. Ako se izdajo samo té, imel bode P. prav častno ime v slovenski književnosti. — Z odličnim spoštovanjem S. Gr.« — Kolikor se spominjam — tekstov zdaj nimam več pri roki — je Gregorčič tudi to in ono pesem popravil s svinčnikom, kar je izdajatelj A. Klodič, ki je tudi pred natisom zbirko dal Gr. v pregled, upošteval.

Iz svojih zapiskov, ki utegnejo priti prav, ako bo kdo kdaj prirejal novo izdajo Pagliaruzzijevih pesmi, naj navedem, kdaj so v sedanjih dveh zvezkih priobčene nastale. Pesmi navedem po vrsti, kakor so v kazalu k obema zvezkoma.

1. Pesmi iz prvega zvezka:

»Slovo« (I, 5) je zložil 13. III. 1878. v Kobaridu, ko je odhajal »v vrtinec sveta«, od koder se mu je vračala ljubeča misel »Na planine« (I, 7), ki jo je zapel 22. VI. 1877. »Dekle in ptica« (I, 9) bo ena izmed prvih Pagliaruzzijevih epskih pesmi v preprosti narodni dikciji s preprostim motivom bolne deklice, ki pošilja ptico po dragega, kateri res pride, a najde ljubico mrtvo in jo pokoplje pod tremi lipami, kjer ptica potem še »dan na dan obsedi in žvrgoli«.

Zložil jo je šestošolec zadnje dni decembra 1876. »Vihra« (I, 13), ki naj »srce vroče ohladi«, je dvokitična lirska in kaže pesnikovo razpoloženje 24. X. 1877. »Vprašanje« (I, 14), na katero je odgovoril v Gorici 18. XI. 1877., kaže Stritarjev vpliv:

Saj kamor koli mi pogleda
oko, povsod, povsod, gorjé!

Vendar, čeprav je vprašajoč ugotavljal:

Kako bi mogel mirno zreti
Jaz brata svojega gorjé?
Kakó veselo mogel peti,
ko njemu bol mori srcé?

je le zaupal v Boga in »udano nosi to gorje«, kot pravi v naslednji »Udaji« (I, 16), ki mu je privrela iz srca 24. III. 1878. v Kobaridu in bila priobčena v 19. listu Stritarjevega Zvona istega leta. Občutju »svetovnega gorja« se je tedaj pridružila bridka osebna žalost ob materini smrti, na katero spominjata pesmi »Pustite me« (I, 18), kjer ga srečamo ob predragi gomili na kobariškem pokopališču 2. IV. 1878., natisnjena v Zvonu v 21. listu, in »Kako bi bil vesel?« (I, 21) — »ko srce žalost mi polni / po moji dragi mami?« Tudi to pesem je zapel v Kobaridu 25. IV. 1878. Iz tega časa — 10. IV. 1878. — je tudi »Samoti« (I, 22), ki je nekak pendant k »Vprašanju«.

»Na junakovem grobu« (I, 24) je 24. IX. 78. apostrofiral »milega tovariša«, ki »rešiti sužnega je brata iz krutih turških hotel rok« ob okupaciji Bosne. »Pastir« (I, 28), ki ga je napisal 1. X. 78. v Kobaridu, je idila s podobnim motivom, ki ga je obdelal že v »Dekletu in ptici«. 6. X. 1878. se je zamislil ob »Drevesu« (I, 33), se z njim vzporejal in sklenil:

Stal trdno bom sred divje sile,
Ko ti, drevo, tu sred vodé!

V »Srcu« (I, 35) blagruje 16. X. 78. svoj »tihi, samotni gorski kot«, obnavljajoč spomine v domačem kraju, kar nas spominja tudi na »Slovo«. Kako je pesnik spremljal pohod v Bosno, nam znova pove »Slovenski vojak« (I, 38), v katerem 1.-2. I. 79. v Kobaridu ugotavlja, da »zastonj ni tekla naša kri«, in malovernim na-

poveduje, da »nikdár več rob Slovan ne bo!« — Nekoliko spominja na Gregorčičevo »Na sveti večer«, čeprav jo je občutil »V cerkvi« (I, 41) in je neposredno osebni doživljaj v Gorici 16. XI. 78. Epsko »Svidenje« (I, 43) je nemara nastalo ob resničnem dogodku, ko so pripeljali ranjence iz Bosne; datirano je 22. X. 1878. — Iz istega obeležja je tudi »Na bojišču« (I, 47) — prvotni naslov Trije vojaki —, ki so se spominjali neveste, matere in osirotelih otrok, pa že zvečer

Porazil jih ljuti je bojni vihar,
Kaj mati, nevesta in deca mu mar!

Pesem je zložil v aprilu 1884. v Kobaridu; Gregorčič jo je na več mestih opilil.

Svojo najdaljšo epsko pesem »Smrt Indža Vojvode« (I, 51-77) je napisal Pagliaruzzi v štirih dneh v Gorici od 9. do 12. XII. 1880. Zapel jo je v tekočem desetercu, kar odgovarja vsebini, ki govori o kirdžaliju Indžu, ki je bil strah bolgarskega ozemlja. Ropal je in moril, zaman so bile materine prošnje v Slivnu. Na praznik svete Trojice je šel s svojo tolpo v Uzum, med mašo pomoril ljudi in oropal cerkev in se nato vračal. V vasi je naletel na dečka, ki se je igral s puško in mislil na Indža, ki bi ga rad ustrelil, da bi maščeval očeta. Indža se mu razode ne in deček ga ustrelil. Umirajoč zabrani svojim ljudem, da bi se znesli nad pogumnim otrokom. Mrtvega Indža prenesejo v trg Gojumli, ga pokopljejo, a zemlja ga ne obdrži. Ko mati o tem zve, pride in odnese mrtvega sina k samostanu svete Trojice, kjer mu sedem tednov koplje grob, nakar se zraven sina mrtva zgrudi. Menihi pokopljejo oba in — »ni izvrgla zemlja Indža Vodje«.

Mirno zdaj počiva Indže Vodja
Zraven svoje jadne stare majke
V sveti cerkvi blažene Trojice
Pred oltarjem blažene Trojice.

Pagliaruzzijevo vernost nam lepo kaže pesem »Zadnji dan leta« (I, 78), ki je prava molitev, katera mu je privrela iz srca 31. XII. 1880.

Motiv iz rusko-turške vojne za osvoboditev Balkana je »Stari haj-

duk« (I, 79), tudi daljša epska pesem, ki je nemara nastala pod vplivom Gregorčičeve »Hajdukovke oporoke«: V Carigradu zdihuje v ječi star hajduk, ki se je boril za domovino in ji želi svobode. Tedaj prideta k njemu sinova z vestjo, da je prišel iz »zemlje svete hrabri car, planil na sovraga« in da so »stoletno bol maščevali« in da »prosti so Bolgari vsi«. Jetnik začuti novo moč, sinova ga rešita in odnese pod Balkan, kjer, prevzet od veselja, dvigne oči v nebo in z besedami »Prosta, prosta!« — »nagne glavo in sladko zaspi«. Pesem je napisal v Gorici 28.-29. I. 1881.

Tudi »Dekle in marjetica« (I, 89) — dekle noče verjeti tega, kar ji je povedal zadnji list, svojemu Bojanu zaupa — je nastala v Gorici 4. IV. 1881., kakor naslednja »Spomladi« (I, 96), ki je vsebinsko nadaljevanje prejšnje: dekle zboli, zaman je materina tolažba, smrti dragega ne more prenesti — »ko zjutraj napočil je dan, zvenel po dolini je zvon glasan...«

Čez štiri dni, 8. IV. 81., je napisal »Tri cvetice« (I, 100), vzporejajoč jih s tremi dekleti, a tri hraste z mladimi tremi junaki. — V začetku maja se je v Gorici 8. V. 81. zamislil v idiliko domačega kraja s pesmijo »Zakaj je bil raztresen« (I, 103) fant v cerkvi med pridigo in mašo. — Naslednji dan je bil še vedno idilično ubran, kar dokazuje njegov »Narasli potok« in pendant k prejšnji »Zakaj ni mogla šivati« (I, 113), ki jo je zložil tudi 9. V. 1881. — Iz istega obeležja je nastala v Kobaridu 31. V. 1881. znana uglasbena in tudi v nemščino prevedena »Ljubica« (I, 119), ki je mojstrska realistična slika vaškega življenja. — Tudi naslednja, ki se mu je sprožila v Gorici 3. IV. 81. in jo je Gregorčič s svojimi opombami opremil v pismu 16. VI. 81., je kljub svojemu naslovu »Kralj in kraljica« (I, 123) vaška idila, čeprav rokokojsko igrivo ubrana.

V »Črni ženi« (I, 127-143), ki jo je pisal dva dni — 24. in 25. I. 1881., je v dveh delih obdelal baladno grozotnost kuge v ruski stepi ob Volgi, ko prijezdi kozak v okuženo vas, ki je zastražena, ter odvede na svojem

vrancu dekleta, a zmaga med begom črna žena oba.

Prvi zvezek zaključuje dvokitična »To duša moja je sanjava« (I, 144), ki jo je zložil 11. II. 1883. in je v rokopisu brez naslova. V njej vzporeja svojo dušo z »nebesno planjavo«, »brezbrojne zvezde« pa »to misli v duši so na té«.

2. Pesmi iz drugega zvezka.

V drugem zvezku Poezij srečujemo iste motive kot v prvem. Tudi urejene so pesmi tako, da so pomešane lirske in epske. Časovno so iz gimnazijske, vseučilišne in iz zadnje dobe.

Poglejmo!

V uvodni »Na domu« (II, 5) opeva spet podobno kakor v »Slovesu« Kobarid z njegovo okolico dne 4. XI. 1877., ugotavljajoč, kot Gregorčič v »Vrlem možu«, da

Resnica še tukaj kraljuje,
Nedolžnost še tu se pozna;
Poštenost pa vsakemu tukaj
Nad vse je zaklade svetá.

Iz toplih mladostnih spominov te pesmi preidemo k prigodnici »Naprej« (II, 8), ki je naslovljena v rokopisu »Rusiji« z datumom 30. V. 1877. Je sonet, nanašajoč se na rusko-turško vojno z navdušeno poanto čustovanja, ki je polnilo srca tedanjega rodu.

V »Najljubši želji« (II, 10) imamo spet idiličen motiv o treh dekletih in ptici, ki pove resnico. Pesem nosi prvotno naslov Prva želja, ki je nastala v Gorici 8. VI. 1881. Snovno rahlo spominja na Levstikovo »Dekle i tica«.

»Zaljubljeno morje« (II, 13), ki ni preslepilo dekleta z vsemi svojimi zakladi, ni datirano, a je verjetno nastalo med 23. XI. in 31. XII. 1881.

»Trije vozniki« (II, 18), v katero je Pagliaruzzi zajel vso lepo romantično ceste po Soški dolini, koder se je sam tolikokrat vozil, ko ni bilo še železnice, je spesnil 10. VI. 1881.

»Samo en cvet« (II, 21) je 5. IV. 1881. epsko prepesnjena Gregorčičeva »Njega ni«; iz rokopisa je razvidno, da jo je Gr. precej opilil.

»Vranec« (II, 25), pogovor med dekletom in konjem, ki je prišel sam

k vodi z vestjo, da pride mladi gospodar kmalu po lepo perico, je iz prve polovice septembra 1881. v Kobaridu, kjer je ta čas nastala tudi naslednja »Najhujša bol« (II, 29) dekletova, ki je prenesla smrt sestrično, očetovo in materino, a ko »umrje mladenič dragi, pod zemljo je reva šla«. Variacijo tega motiva je podal tudi »V samostanu« (II, 31), ki je zložena tudi tiste dni. Dne 16. IX. 1881. je zapel pesem »Novinci« (II, 34), katere geneza je podrobno znana. Kobariški rekruti, med katerimi je bilo tudi nekaj učiteljev, so naprosili Pincovega Pepija, naj bi jim zložil odhodnico. Pesnik jo je takoj vrgel na papir, Hrabraslov Volarič jo je komponiral in drugi dan so že kobariški rekruti lahko zapeli pod staro lipo na trgu pred Pincovo hišo: »Izbrani smo junaki mi, najboljša vaška kri...«

Kozmogonična legenda, lahko tudi romanca, »Solnce in zemlja« (II, 37) je nekaka paralela h Gregorčičevi »Moč ljubezni«: kakor se je v tej zaljubilo morje v luno, tako se je pri Pagliaruzziju sonce v zemljo. Nastala je 15. I. 1882.

»Mladi Janko« (II, 41), ki si je sezidal hišo in skrit poslušal, kaj o njej in o njem govorijo tri dekleta, katerih tretjo ljubi, je idila, zložena v Gorici 28. X. 1881. Pred njo bi morala stati v zbirki dekletova pesem z istim motivom »Bo kočico zidal« (II, 46), čeprav jo je zložil mesec pozneje — 23. XI. 1881.

»Stara mati« (II, 48) je nov motiv iz rusko-turške vojne, povečujejoč kot v Indžu Vojvodi materino ljubezen. Ta znana pesem je datirana 7. XII. 1882.

V nevarnost gora nas vodi »Lovčeva nevesta« (II, 53), ki izprašuje potok, drevo in orla nad prepadom po ljubem, nakar strmoglavi še sama v brezno. Datum: 31. XII. 1881.

»Trije grobovi« (II, 59) je varianta »Najhujše boli«, prenesena 12. I. 1882. na bojno polje.

S »Kupci« (II, 61) je pesnik podal 17. I. 1882. klasično idilo snubljenja na kmetih, v sledečem »Novem grobu« (II, 67) pa je izrazil svojo bridko žalost ob očetovi smrti. Zapisal jo je

v poštnem vozu »med Kanalom in Kobaridom« 1. XII. 1884. s slutnjo:

Kopal zraven one jame
Nov boš grob, kopač, takoj
Kopal bodeš grob tam záme,
Saj ta bil je oče moj!

Podobna slutnja ga je obšla tudi že v Gorici 2. XI. 1883., ko je zložil pesem »Bolnemu prijatelju« (II, 69).

Naslednje tri lirske: »Mlado dekle« (II, 71), »Polje in duša« (II, 74) in »Mladi sokol«, ki so nastale po vrsti 18., 19. in 21. I. 1885., so si tudi s svojim paralelizmom v prispodobah: cvetlica ob potoku — dekle, polje s cveticami — duša, mladi sokol — pesnik, podobne. Zdi se, kakor bi pesnik ob njih prešel v maniro.

Kakor Nov grob, tako je na isti poti med Kanalom in Kobaridom 1. XII. 1884. zložil pesem »Mrtvim« (II, 79) svojim rodbenikom, saj

Sedem vas že grob pokriva,
V eni spite jami vsi;
Kar nas še na zemlji biva,
Spali bomo z vami vsi.

Iz istega bolgarskega obeležja kakor Indže Vojvoda ali Stari hajduk je zajeta tudi daljša pesem »Samodive-Samovile« (II, 81-98): Dekle se zateče v goro, da bi ji pomagale vile rešiti dragega iz begove ječe, ko ni sicer nič pomagalo. Samodive prijezdijo na jelenih, zaplešejo svoj raj, pojoč pesem, nakar izsledijo obupan-ko. Izpile bi ji velike temne oči, a ko slišijo zgodbo o Bojanu, ki je maščeval mater in prišel begu v roke, ter še preizkusijo dekletovo ljubezen — pripravljena je žrtvovati za ljubega svoje oči —, ji rešijo dragega, a begu in njegovim izpijejo oči. — To pesem je pisal tri dni, in sicer od 5. do 8. I. 1881. v Gorici. Prav tako iz bolgarske zgodovine je zajel naslednje leto 10.-11. XII. znano tragično »Smrt carja Samuela« (II, 99) in tudi »Rado« (II, 103), pesem o junaški deklici, ki jo je priobčil v Spomeniku Matice slovenske 1883.

Prigodnica (II, 108) je že v tisku označena z letnico 1883 in je bila takrat kakor Gregorčičeva priobčena v Ljublj. Zvonu. Prav tako kakor Gregorčič »Blagovestnikom«, se je tudi Pagliaruzzi poklonil našima apo-

stoloma v daljši pesmi »Sveti Ciril in Metod«, ki jo je pisal v Gorici v dneh od 6. do 13. XI. 1880.

Dan pred Mladim sokolom, s katerim ima skupnost omenjenega paralelizma, je zložil 20. I. 85. »Mladi hrast«, ki je zadnja pesem drugega zvezka, a vendar še ne zadnja pred smrtjo, ki jo je čutil prihajati:

Kakor hrast na rebri
Jaz sem vzrastel bil,
Kakor on ponosen,
Raven, zdrav in čil.

Strt ko hrast mladostni
Nem zdaj plakam jaz;
Težke smrti zgodnje
Bridko čakam jaz.

Ni je več dolgo čakal. 1. marca 1885. ga je pobrala meningitis in kar je napovedal v »Novem grobu«, se je zgodilo: prepeljali so ga v Kobarid in ga pokopali na ondodnem pokopališču k očetu in materi in vsem njegovim dragim, ki so šli pred njim.

Dr. Joža Lovrenčič.

Jubilej.

21. junija t. l. je preteklo 40 let od smrti vzornika današnjega najmlajšega peniškega rodu, pesnika Josipa Murna-Aleksandrova. Tudi tega pesnika slovenskega občutja, pokrajinskega razpoloženja ter kmečkih barv, katerega pesniško zapuščino je z ljubeznijo zbral in ohranil njegov prijatelj dr. Prijatelj, je odkril prav za prav šele mlajši pesniški rod, dočim ga je najmlajši, ki sedaj stopa v življenje, postavil med najvišje vrhove slovenskega Parnasa (Murnov večer 4. junija 1941). Kakor je drugi povojni rod klical za pričo svojega nastopa Kosovela, tako se mladi naših dni pridružujejo Murnu, ki se tako po 40 letih smrti oživlja kot aktualna, ustvarjalno živa pesniška sedanost.

Tako se današnji tok poezije veže preko Murna-Aleksandrova k Jenku in Levstiku — v pesem slovenske pokrajine, slovenske duše in slovenskega občutja.

T. D.

Popravek. Zadnji verz soneta K. Rakovca v prejšnji številki se mora pravilno glasiti: »Zakrila te je tuja silhueta« (ne črna!).